

Вінічук Наталія. Загадка як засіб розвитку креативності дітей молодшого шкільного віку / Наталія Вінічук // Креативність особистості як фактор інноваційного розвитку суспільства : збірн. наук. праць / за ред. доц. В.В. Павленко. – Житомир : ФО-П Левковець Н.М., 2018. – С. 16-24.

Вінічук Наталія,

учитель початкових класів

ЗШ I-III ступенів с. Лозна

Хмельницького району Вінницької області

Загадка як засіб розвитку креативності дітей

молодшого шкільного віку

У сучасній початковій школі перед учителем стоїть завдання: відкрити шлях до серця й розуму маленької дитини, виховати повноцінну особистість, розвинути креативність молодших школярів.

Класичний урок не завжди користується популярністю у школярів і не завжди дає бажаний результат. Ідеться не про повну відмову від методик викладання, що склалися історично, а про використання креативних методів, які урізноманітнюють навчання цікавими пошуками та несподіваними відкриттями, перетворюють традиційний урок в інтерактивний, що сприяє розвитку креативної особистості учня.

Уроки творчості дозволяють активізувати розумову діяльність учнів, розвивають уміння й навички більш усвідомленого, практичного застосування школярами вивченого матеріалу, дають можливість збільшити обсяг розв'язуваних завдань.

Процес відгадування, на думку сучасних педагогів, є своєрідною гімнастикою, яка мобілізує й тренує розумові сили дитини. Відгадування загадок можна назвати творчим процесом, а саму загадку – креативним завданням. На таких уроках використовуються загадки як засіб розвитку креативності учнів для кращого засвоєння ними нового матеріалу. Загадки потрібно добирати з урахуванням вікових особливостей учнів.

Мета нестандартних прийомів навчання – оживити нудне, зацікавити учнів, оскільки інтерес – це каталізатор усієї навчальної діяльності. Нестандартні уроки включають у себе все розмаїття форм і методів, особливо таких, як проблемне навчання, пошукова та дослідницька діяльність, міжпредметні і внутрішньо предметні зв'язки, опорні сигнали та ін. Знімається напруженість, властива звичайним урокам, поживлюється мислення, збільшується інтерес до предмета в цілому.

Важлива роль у розвитку креативності учнів належить складанню загадок – сучасному креативному методу навчання, який володіє освітньою, розвиваючою і виховною функціями, які діють в органічній єдності. У процесі складання загадок у дітей виробляється звичка зосереджуватися, мислити самостійно, розвивається увага, креативна уява, прагнення до знань.

Молодший шкільний вік – це важливий етап розвитку креативного мислення дитини. У пошуках методів розвитку креативного потенціалу слід урахувувати особливість психіки, своєрідність пізнавальної та емоційної сфер дітей цього віку.

Щоб ефективно допомогти дитині в розвитку креативності, у ході навчальної взаємодії вчитель повинен уміти здійснити діагностику стану розвитку дитини. Учитель, який є креативним, легше сприймає інших людей, розпізнає й розуміє їх психічний стан і риси, які виявляються в повсякденному житті, як правило, у процесі взаємодії. Крім того, креативний учитель може свідомо створювати навчальні ситуації для діалогу, обміну та обговорення матеріалу.

Якості креативного вчителя: сила, гнучкість, витривалість, координація розуму, абнотивність [5].

Абнотивність – комплексна здатність учителя до адекватного сприйняття, осмислення і розуміння креативного учня, здатність помітити креативного учня і надати необхідну психолого-педагогічну підтримку в процесі актуалізації та реалізації його творчого потенціалу [4, с. 15 – 21].

Передбачається така креативна освітня ситуація, яка є системою умов і стимулів до більш-менш спонтанної діяльності, у якій дитина збирає нові враження й порівнює їх з існуючими, будує нові, вже власні знання про себе і світ, створює нові об'єкти, набуває нових навичок. Особливістю креативної освітньої ситуації є те, що вона не має готових рішень. У такій ситуації вчитель адаптує свою програму для розвитку дитини [8].

Особливу увагу потрібно звертати на такі моменти:

- **організувати спостереження.** (*Молодші школярі «дивляться», але не «бачать»*). Потрібно акцентувати увагу дітей на суттєвому, новому, тому, що надає роботі оригінальності;

- **стимулювати креативну уяву.** (*Діти цього віку яскраво сприймають світ, для них характерна особлива емоційність уяви.*) Потрібно допомогти зрозуміти побачене, почуте, пережите, а також віднайти зв'язки і відношення між явищами та предметами, тим самим закласти основи креативного мислення;

- **розвинути потребу креативності.** Для цього слід створити атмосферу творчого процесу. Варто використати притаманну дітям цього віку імпульсивність та спрямувати її на творчість: запропонувати придумати загадку, самостійно знайти щось цікаве у природі та ін.;

- **підтримати позитивні емоції.** (*Відомо, що діти молодшого шкільного віку цінують думку дорослих, радіють власним і чужим успіхам.*) Тому завдання педагога – дозволити дитині отримати почуття задоволення від власних досягнень, від власної творчої праці;

- **виховувати вольові риси характеру.** (*У творчому процесі, а зокрема у креативному мисленні, важливу роль відіграють такі вольові риси характеру, як: самостійність, сміливість, наполегливість, цілеспрямованість, рішучість, здатність до ризику.*) За словами великого педагога А.С. Макаренка, «відмова від ризику означає відмову від творчості»;

- ***будь-який вид творчої діяльності повинен містити елементи креативності.***

Щоб здатність до креативного мислення не залишалася лише в пасивному стані, щоб отримати певні результати, потрібен постійний стимул, двигун, що активізуватиме творчість. Таким двигуном можуть стати гуртки, конкурси, змагання, олімпіади тощо.

Учитель повинен створити джерело внутрішніх сил дитини, джерело, що дає енергію для подолання труднощів і формування бажання вчитися. Використання ситуації успіху повинно сприяти підвищенню робочого тону, збільшенню продуктивності навчальної роботи, а також допомогти кожному учневі усвідомити себе повноцінною особистістю і, відповідно, забезпечити успіх у навчанні.

Створення ситуації успіху має певний алгоритм. Створення ситуації успіху: *позбавлення страху, авансування успішного результату, прихований інструктаж дитини, мотивація, персональна винятковість, мобілізація активності, високе оцінювання деталей.*

Позбавлення страху – допомагає перебороти невпевненість дитини у власних силах. («Люди вчаться на своїх помилках і знаходять інші шляхи розв'язання проблем»).

Авансування успішного результату – допомагає вчителю висловити тверду переконаність у тому, що його учень обов'язково впорається з поставленим завданням. Це, у свою чергу, переконує дитину у її власних силах і можливостях. («У тебе обов'язково вийде», «Я навіть не сумніваюсь у позитивному результаті»).

Прихований інструктаж дитини про способи і форми здійснення діяльності – допомагає дитині уникнути поразки. Досягають результату шляхом побажання вчителя. («Можливо краще почати з...», «Виконуючи роботу, не забудьте про...»).

Мотивація показує дитині, заради кого, чого здійснюється діяльність, кому буде добре після її виконання. («*Без твоєї допомоги твоїм друзям не впоратися...*»).

Персональна винятковість – визначає важливість зусиль дитини в творчій діяльності, що здійснюється або здійснюватиметься. («*Тільки ти міг би...*», «*Тільки тобі я можу доручити...*»).

Мобілізація активності або педагогічне виконання спонукає до виконання конкретних дій. («*Ми дуже хочемо розпочати роботу...*», «*Так хочеться швидше побачити...*»).

Високе оцінювання деталі допомагає емоційно пережити не результат в цілому, а успішне виконання. («*Найбільше мені сподобалось у твоїй роботі...*»).

Загадка, на відміну від прислів'їв і приказок, не містить яскраво виражених цінностей, що визначають поведінку, спілкування й діяльність людини. Вона спрямована на знаходження тотожності або схожості різних предметів і явищ. Найчастіше в загадках фігурують *тварини, предмети*, що оточують дитину, а також *явища природи*.

Загадки можна визначити як своєрідні тести на кмітливість. Вони сприяють розвитку пам'яті дитини, її креативного мислення, швидкості розумових реакцій [1, с. 23].

Загадка вчить дитину порівнювати ознаки різних предметів, знаходити загальне в них і тим самим формує у неї уміння класифікувати предмети, відкидати їх неістотні ознаки. Іншими словами, за допомогою загадки формуються основи креативного мислення.

Загадка ґрунтується на спостережливості дитини. Що більш спостережлива дитина, то краще вона орієнтується в секретах загадок, то швидше створює свої. Процес креативного мислення якраз і активізується у свідомості дитини, коли вона швидко знаходить схожість між дідом, у сто шуб одягненим, і цибулиною або між дівчиною, що сидить у темниці з косою на вулиці, і морквиною.

Якщо заняття проходить взимку, то предметом спостереження можуть стати сніг, лід, сніжинки тощо, порівнювати які можна за кольором, формою і розміром, навіть на смак.

Діти порівнюють сніг, за кольорами, наприклад, з папером і цукром; формою – з ковдрою, яка вкриває землю; за грою – з ватою і пухом. Тому і загадки повинні бути запропоновані відповідні:

Ковдра біла

Не руками зроблена.

Не ткалася і не кроїлася,

З неба на землю повалилася. (Сніг)

Діти дуже люблять спостерігати за тваринами, гратися з ними. Тому і темою бесід можуть стати кішки, собаки, їжаки. Наприклад, з'ясувавши у школярів, хто бачив живого їжака або на картинці, слід разом із ними пригадати те, чим він цікавий. Можна розповісти про характерні особливості життя їжаків у лісі, їхні звички і ту користь, яку вони приносять. Далі можна послухати дітей, які, напевно, зможуть доповнити вашу розповідь цікавими історіями, про які вони чули або учасниками яких були самі. На завершення бесіди можна запропонувати дітям не просто назвати риси їжака, але й зробити порівняння. І, напевно, діти одразу почнуть пропонувати різні варіанти: «колючий, як голка», «любить молоко, як кішка», «любить яблука, як я», «удень спить, а вночі будинок вартує, як собака»... Відповіді можуть бути різними. Саме вони й допоможуть учителю зрозуміти, якою мірою діти готові до складання загадок, чи потрібні якісь додаткові відомості, щоб вони краще справилися з майбутньою роботою.

Довге вухо,

Грудочка пуху.

Стрибає без спочину,

Любить морквину. (Зайчик)

Велике значення у розвитку креативності учнів при складанні загадок мають повчальні бесіди, на яких діти отримують знання про типи загадок,

опановують основні вміння їх складання і повинні бути ознайомлені з такими моментами:

- за основу загадки можна взяти будь-який предмет. Досить пригадати, що народні загадки склалися і про народження, і про смерть, про сокиру і чобіт, батьків і дітей, про природу і тварин. Нині же, з появою нових предметів (комп'ютер, телевізор тощо), з'явилися й нові загадки. Наприклад: «Пилу нема – я мовчу, а з'явиться – забурчу і проковтну»;

- опис вибраного предмета повинен бути коротким за формою і складатися з однієї – двох пропозицій, у яких подано характерні риси: «Узимку і літом одного кольору» (Ялинка), «Червона дівчина сидить у тюрмі, а коса – на дворі» (Морква) та ін.;

- у самому описі предмета може бути питання загадки: «Кого один раз в році наряджають?» (Ялинку);

- у загадку може бути включена не одна, а декілька характерних ознак: «Червона, соковита, запашна, росте низько, до землі близько» (Суниця);

- загадка може будуватися на зіставленнях: «Білий, а не цукор, ніг не має, а йде» (Сніг), «Чорний, а не ворон, рогатий, а не бик, з крилами, а не птах» (Жук) [1, с. 27–28].

Важливо пам'ятати, що в складанні загадок можуть брати участь не окремі (креативні) діти, а весь клас, що робить сам процес складання найбільш привабливим і цікавим, а результат загальним.

Складання загадок може супроводжуватися малюванням вибраного предмета, тобто намальований предмет береться за основу загадки [7]. Значну допомогу у складанні казок можуть надати батьки, якщо їх ознайомити з методичними рекомендаціями. Вдома у дітей з'являється ще одна можливість тренуватися у складанні загадок. Але потрібно, щоб батьки не дуже захоплювалися, не забігали вперед, «натренувавши» своїх дітей. Вони повинні допомагати дитині в закріпленні того матеріалу, який вона засвоїла на уроках у школі.

Наведемо основні прийоми роботи над загадкою:

1. Порівняй і впізнай. Учитель показує учням олівець, ляльку Буратіно й іграшку «півник». Пропонує уважно розглянути предмети і сказати, на що схожий олівець. Після того, як діти поміркують, учитель промовляє загадку і просить розгадати її – знайти докази, чому це той, а не інший предмет: *Дерев'яний та довгенький, маю носик я гостренький. На білому слід лишаю, і всіх діток потішаю.*

2. Подивись, пригадай, склади. Учні уважно розглядають ілюстрацію (схематичний малюнок на дошці), читають слова, пригадують, читають загадку. Тоді роблять припущення, що це може бути і чому. Складають загадку: Марушка, кожушки, сльози.

Сидить Марушка в семи кожушках,

Хто її роздягає, той сльози проливає.

3. Як складати загадки або скільки може бути відгадок? (Цим прийомом користуються тільки тоді, коли діти вже мають певний досвід відгадування загадок) [3]. Учитель пропонує послухати і відгадати кілька нових. Після цього в ході бесіди з'ясовується, що не кожна загадка може мати однозначну відповідь. Слід звернути увагу учнів на ті особливості змісту загадки, які свідчать про існування лише одного варіанту відгадки.

Робота над загадками сприяє формуванню навичок самостійно виконувати різноманітні пізнавальні завдання і вміння порівнювати предмети, виділяти їх істотні ознаки, встановлювати взаємозв'язки між ними, а також розкриває красу навколишнього світу, образність рідної мови та сприяє розвитку креативності молодших школярів.

Складання загадок – надзвичайно цікавий вид роботи для молодших школярів. Адже їх мислення є конкретним, образним, а бачення світу – предметним. Тому, складаючи загадку, діти концентрують свою увагу на цілком конкретному предметі, його ознаках. Однак для складання загадки варто звернути увагу дітей не на всі ознаки предмета, а на більш яскраві та більш суттєві. Складаючи загадку, молодші школярі вчаться уважно

розглядати предмет (реальний чи уявний) і знаходити його найвиразніші ознаки.

Спочатку, готуючи дітей до складання загадки, учитель пояснює, як вона будується: у загадці завжди або називається інший предмет, схожий на той, що потребує відгадки, або описуються ознаки прихованого предмета. Тому під час підготовки до складання загадки вчитель пропонує дітям відгадати кілька загадок, щоб зрозуміти, як вони побудовані, у чому полягають їх особливості. Школярам пропонують для відгадування та аналізу такі загадки, у яких специфічні риси цього жанру виявляються особливо яскраво. Ці риси полягають ось у чому:

- а) називається не сам предмет, а схожий на нього;
- б) вказуються найяскравіші риси цього предмета.

Наприклад: *1. Маленькі звірятка, сіренькі шубки, чорненькі оченята, гостренькі зубки (Миші).*

2. Білі поля, мокне земля, дощ поливає, коли це буває? (Восени).

3. Не рубає, не мурує, а без рук мости будує (Мороз).

4. Плету хлівець на четверо овець, а на п'яту окремо (Рукавиці).

5. Маленький хлопчик у сірій свитці по дворах стрибає, крихти збирає (Горобець).

6. Зимом спить, літом бринить, понад води, понад сади літає, солодку росу збирає (Бджола).

7. Входять у неї сліпими, а виходять зрячими (Школа) [6, с. 24].

Потім діти розглядають предмет або його малюнок (якщо це можливо) з метою знайти суттєві ознаки цього предмета чи відшукати схожий предмет, який можна було б використати для алегорії.

Особливістю загадки є римована її форма. І ця особливість такого жанру найважче дається дітям. Тому, на нашу думку, необов'язково вимагати від молодших школярів римувати загадки. Наприклад, учитель пропонує відгадати й проаналізувати таку загадку: «У городі на доріжці стоїть сонечко на ніжці». Діти відгадують загадку (соняшник) і, подумавши, пояснюють, як

вони здогадалися про це: соняшник дуже схожий на сонечко – такий самий жовтий, круглий, його видно на городі дуже добре, він світить, як сонце, і повертається завжди до сонця. Учитель пояснює школярам, що вони змогли відгадати загадку саме тому, що соняшник схожий на сонечко.

Дуже важливо правильно вибрати предмет для складання загадки: по-перше, цей предмет повинен бути добре знайомий дітям, мати яскраві ознаки, що легко сприймаються ними [2, с. 32].

Складаючи загадки, молодші школярі набувають уміння виокремлювати найсуттєвіші ознаки предмета, порівнювати його з іншими, схожими, знаходити найбільш влучні, виразні словесні засоби.

Почати складати загадки можна на основі текстів-описів (адже загадка – теж опис). Учитель читає дітям короткі «загадкові» тексти описового характеру, а діти вгадують, про що цей текст, кого чи що в ньому описано.

Учитель запитує, про яку пору року йдеться в поезії, за якими ознаками, описаними у творі, діти здогадалися, що це дійсно осінь. Потім учитель звертає увагу учнів на те, що у вірші, як і в загадці, не називається осінь, а лише в художній формі говориться про неї, описуються її характерні особливості. За таким самим принципом складається і загадка.

Пізніше діти складають описи самостійно. Ось кілька варіантів описів, що придумали другокласники:

1. *Стукає по дахах, капає з листків дерев, перетворюється у струмочки на дорогах (Дощ).*
2. *На небі яскраве світило горить, спати не велить (Сонце).*
3. *Світить яскраво, гріє сильно, всі його люблять, всі йому раді (Сонце).*
4. *Біла холодна грудочка на долоньку впала і раптом пропала (Сніг)*
5. *Зелена, колюча, в лісі росте, а на Новий рік у дім приходить, людям радість приносить (Ялинка).*
6. *Молода, весела, у платті зеленому, у вінку з квітів (Весна).*

Можна запропонувати дітям у ролі «опорних» використати в загадках слова на зразок «вие», «реве», «квакає», «гавкає», «мукає» тощо. Щоб полегшити школярам завдання, спочатку складаємо речення: Вовк вие. Ведмідь реве. Жаба квакає. Корова мукає.

Наведемо варіанти загадок, складених другокласниками:

1. *Звір голодний вие, по лісу рискає, їжу шукає (Вовк).*
2. *Мохнатий звір реве, взимку спить і лапу ссе (Ведмідь).*
3. *Зелений листочок стрибає, квакає, під воду пірнає (Жаба).*
4. *Мукає, траву жує, молоко дає (Корова) [1].*

Отже, складання молодшими школярами загадок розвиває їх креативність, кмітливість, спостережливість, пам'ять. Під час виконання цієї роботи виробляється вміння користуватися словом, закріплюються навички вдумливого, уважного ставлення до рідної мови. Тому дуже важливо, щоб створення загадок здійснювалося в атмосфері справжньої зацікавленості учнів, їх творчої активності, в атмосфері, що сприяє розвитку креативності.

Отже, щоб скласти загадку, потрібно:

- порівняти предмет або явище з іншим, подібним за істотною ознакою, скажімо, формою, кольором, рухом, звуком;
- включити цю ознаку в опис предмета так, щоб не можна було відразу здогадатися;
- сформулювати загадку дуже коротко і стисло.

Список використаних джерел

1. Грицай М. С. Українська народнопоетична творчість / М. С. Грицай, В. Г. Бойко, Л. Ф. Дунаєвська. – Київ, 1983. – С. 23.
2. Ілларіонова Ю. Г. Навчайте дітей відгадувати загадки / Ю. Г. Ілларіонова. – Москва : Просвещение, 1976. – 127 с.
3. Народ скаже – як зав'яже. Українські народні прислів'я, приказки, загадки. – Київ : Веселка, 1971. – 230 с.
4. Павленко В. В. Креативність: сутність, структура, закономірності формування і розвиток / В. В. Павленко // Педагогічна освіта: Теорія і

практика. Педагогіка. Психологія : зб. наук. праць / Київ ун-т ім. Б. Грінченка / редкол. : Огнев'юк В. О., Хоружа Л. Л. [та ін.]. – Київ : ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. – Вип. 23. – С. 15–21.

5. Павленко В. В. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія у навчально-виховному процесі Польщі / В. В. Павленко // Людинознавчі студії : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Педагогіка» / ред. кол. М. Чепіль (головний редактор) та ін. – Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка. – Випуск 2/34 (2016). – С. 184–196.

6. Савельєва С. Використовуючи усну народну творчість / С. Савельєва. – Початкова школа. 1998. – № 10. – С. 50.

7. Савченко О. Я. Літературне читання 3 клас / О. Я. Савченко. – Київ : Освіта, 2013. – 192 с.

8. Janina Uszyńska-Jarmoc Kreatywność nauczycieli i ich przekonania i intencje dotyczące interakcji wychowawczych z dziećmi / *Pomiędzy dwiema edukacjami // Nauczyciel wczesnej edukacji dziecka wobec czasu zmian.* – Łódź, 2014. – S. 67–81.